

KVĚTA LEGÁTOVÁ
HANA OCH JOZA

Översättning: Tora Hedin

ASPEKT FÖRLAG

Jag har memorerat alltihop. Ett trevåningshus med två ingångar från två olika gator som möts i rät vinkel. Jag går in igenom den ena med basker på huvudet och ut genom den andra med sjalett. Tredje våningen, dörren mittemot trappan. Två namn: Aleš Dobřanský, Emilie Fojtková. Ringa på tre gånger. Ljudet av en dammsugare. Ta upp kuvertet ur väskan och stoppa in det under dörren. Inte släppa taget innan någon rycker i det två gånger. Femton sekunder.

Jag går ut via den andra trappan. I väskan ligger det kvar några giffjar och smörransonen – margarin.

Går något snett måste jag göra mig av med kuvertet.

Det går inte snett. Det har det aldrig gjort.

Det är en upphetsande lek, och jag rör mig tryggt längs en utstakad bana.

Jag koncentrerar mig inte så mycket på mitt uppdrag. Jag har den maskinmässiga precisionen i blodet.

Jag känner det kalla duggregnet mot mina armar. Men koftan som jag har hoprullad i väskan får jag inte ta på mig förrän efteråt.

Om jag hade en spegel framför mig, skulle den nog visa att jag log. Jag ser Richards ansikte framför mig när han ger mig kuvertet. Han har ångest i blicken. För första gången. Må Gud beskydda dig, säger han. Mer än orden som påminner om en bön drabbas jag av tanken på det som skiljer oss åt. Richard är medlem av de tjeckiska brödernas evangeliska kyrka.

Jag tror inte på någonting.

Jag går lugnt, utan minsta spår av rädsla eller föräning, trots att jag av naturen är nervös, dömd till ständiga panikattacker. Lyckligtvis går anfallen fort över. Men när jag tenterade blev jag först helt blockerad, med snabb puls och svettiga handflator. Richard var storsint, full av förståelse, och gav mig tid att hitta min inre balans. Han förnedrade mig aldrig med uppmuntrande ord.

Kanske blev han överraskad av min grundlighet. Han upptäckte vilken tävlingsmänniska jag är.

Redan tredje terminen erbjöd han mig en plats som assistent, och vi träffades allt oftare. Innan jag visste ordet av, drunknade jag i känslor jag inte kunde hantera.

Jag tycker mycket mer om er än jag borde, flicka lilla.

Jag fördes upp till sådana höjder att jag inte längre fick luft.

En annan kvinnas man, far till två söner. Det borde ha tagit ner mig på jorden igen men gjorde det inte. Jag fick uppleva hur lite man bestämmer över sig själv. Tänk vad lätt jag viftade bort det!

På långt håll får jag syn på dagens mål, trevåningshuset. På väggen sitter en blodröd fläck, ett plakat med namnen på dem som avrättats. Tidens rodnad. *Ni har lärt folken tala patraskets språk* – Vladislav Vančura. Avrättad som ”gisslan”.

Jag går in genom den breda porten mot gatan, där Brnos

spårvagnar passerar. Jag dinglar med väskan, och en giffel tittar genast fram.

Sláveks rutinmässiga frågor blixtrar irriterande i mitt huvud. När jag hade rabblat upp allt, påminde han mig: flyktvägen. Jag ska till Otych på souterrängvåningen, repeterade jag surt, jag har varit och handlat, jag är hans brorsdotter.

Vad är det med dig, Slávek?

Inget.

Han håller på att bli en riktig torrboll.

Jag öppnar porten och går in i trapphuset. Innan jag får syn på honom, hör jag stegen. Han kommer emot mig nerför trappan.

Jag har aldrig sett honom tidigare, men jag känner ändå igen honom.

Luften tätnar. Panik. Ska jag vända? Det vore ett erkännande. Jag slår bort den absurda tanken att han inte skulle följa efter och hinna upp mig. Väskans handtag klibbar i handen. Kanske räddar just det mitt liv. Jag har handlat, jag hör hemma här, jag är en hyresgäst. Jag vill dingla med väskan (nonchallant), men mina stela armar lyder inte order.

Benen fungerar bättre. Tre trappsteg ner till en dörr som har ett kikhål och står på glänt.

Guten tag, hälsar han.

Är det inbillning, eller ser han verkligen ointresserad ut?

Guten tag.

Jag klarade det galant.

Vad händer när jag låtsas låsa upp dörren?

Jag känner hans blick i ryggen. Väntar han?

Varje por i min kropp utsöndrar svett. En skalpell. Varför tog jag inte med mig en skalpell? Ännu en vansinnig tanke.

Jag räknar noga sekunderna, eftersom det av någon anledning känns viktigt i det irrationella tillstånd jag befinner mig i.

Om jag fick välja mellan att dö på stället och att vända mig om, skulle jag föredra döden.

Jag ser ingenting, eftersom ögonen badar i svett. Men jag lyckas få in fingrarna i springan av hopp och inser att den finns på riktigt.

Svetten rinner i ansiktet och munnen öppnas av sig själv.

Mannen bakom mig klampar vidare. Hans långsamma steg far genom min hjärna som ett lokomotiv.

Jag kommer in i en rymlig hall med matta på golvet och slår igen dörren bakom mig. Jag lutar min fuktiga iskalla rygg mot dörrkarmen. Framför mig står ett äldre par som visar in mig i det öppna vardagsrummet.

”Vad är det som händer?” frågar jag så fort rösten bär.

”De kom och hämtade doktor Dobřanský och fru Fojtková i morse. Sedan dess har de snokat omkring här.”

”Letar de igenom lägenheterna?”

”Inte än.” Båda två ler mot mig.

”Såg ni när jag kom?”

”Ja.”

Det knyter sig i magen.

”Sätt er ner”, säger de med en röst.

Jag sätter mig i en fätölj vid ett soffbord.

”Ni måste stanna här tills han har gått”, säger den gamla damen innan jag hinner fråga. ”Vill ni dricka te med oss?”

”Gärna.”

Jag börjar slappna av lite. Jag behöver inte ställa de frågor som snurrar i huvudet. Vi har redan sagt allt.

Den äldre mannen rattar fram musik i radion. Det enda jag uppfattar av musiken är ett violinsolo. Jag är glad att jag sitter ner, för mina ben har börjat skaka.

”Ska jag byta till något muntrare?” frågar min värd vänligt.

”Nej, nej!” skriker jag som om han hade hotat mig.

Han ser att jag sitter stelt på kanten av stolen. Han ger mig en kudde.

”Lägg den bakom ryggen.”

Hans röst är djup och mild som Richards. Jag får en klump i bröstet. Allt blod måste ha försvunnit från mitt ansikte, men den gamle mannen tittar bort utan att se, uppslukad av de dämpade tonerna som för mig är öronbedövande.

Kvinnan smyger fram så tyst hon kan. Med ena handen trycker hon en bricka mot bröstet, med den andra sätter hon fram ålderdomliga porslinskoppar. Hon fyller kopporna så att det blir ett halvt finger kvar till kanten. Brickan med tekannan ställer hon sedan på skivan till sekretären.

Jag registrerar spämt varje detalj, som om jag genom minsta lilla förbiseende skulle kunna förstöra något för alltid.

”Varsågod.” Hon har en mycket ung röst.

”Kan jag tvätta händerna?” En mekanisk fråga, yrkesrutin. Först när jag har sagt det, inser jag den djupare innebörden.

”Självklart”, säger hon skuldmedvetet. Hon för mig ut i hallen och pekar på en dörr. Hon verkar inte bli förvånad över att jag tar med mig väskan. ”Toaletten är bredvid.”

Jag tvättar mina smutsiga händer och hinner ikapp mitt undermedvetna. Jag river sönder kuvertet och dess innehåll i småbitar och spolar ner alltihop i toaletten. Innan jag går tillbaka tvättar jag automatiskt händerna en gång till.

Efter det är jag helt lugn tills det börjar skymma.

”Jakthundarna har försvunnit”, konstaterar den gamla kvinnan.

”Då ska jag gå”, säger jag och nickar.

”Det var inte så jag menade. Ni borde övernatta här.”

Jag skakar på huvudet. Först nu inser jag hur ont om tid jag har och börjar nästan skaka igen. Jag har slutat tänka på mig själv. För första gången under alla dessa märkliga uppdrag utsätter jag mig för verklig fara. Jag tar på mig koftan, knyter sjaletten, tackar och säger adjö. De förutsätter att jag vet vad jag gör och försöker inte hindra mig.

”Kadlouš följer er till spårvagnen.”

Kadlouš! Det spelar ingen roll vilken utgång vi väljer. Om de bevakar huset, så bevakar de båda sidorna. De har säkert inte mitt signalement, kanske väntar de sig en man.

Husen i kvarteret har mörknat, det är bara himlen som är ljus.

Ur den nattliga dimman kommer en otäck skugga rasslande mot oss. Vi räcker varandra handen utan att säga ett ord. Nu kan jag inte tänka på något annat än Richard.

Senare förundras jag över att jag minns det som fanns i ramen på sekretären. Bilden av en ung, tilldragande kvinna. Ungefär i min ålder.

Jag sätter mig på en kall träbänk med en enda brännande tanke: jag måste ta mig till sjukhuset.

Fort. Så fort som möjligt.

Spårvagnen skumpar fram så gott den kan, men det känns som om vi knappt rör oss ur fläcken. Det är något som sker med tiden. Den rusar inte. Den dras bara ut som om den var av gummi, och så krymper den plötsligt ihop. Och inte bara

tiden, även rummet betar sig märkligt. Springan som skymtar framför oss kan vi inte ta oss igenom.

Jag behöver syre.

Jag går ut på plattformen. Jag drar in det bittra mörkret. En fuktig tunga slickar min svettiga rygg.

Föraren – antagligen en galning – hälsar pinglande en tom, osynlig hållplats. Min enda medresenär stiger av.

Nej!

Jo. Hela världen struntar i mig.

Vagnen kränger till och försöker dra undan benen för mig. När allt kommer omkring är den bara en tom plåtburk med sinne för sjuk humor. Den segar sig fram – medan jag flyr för livet.

* * *

Jag stiger av med en tryckande känsla av skuld.

Richard är inte på sitt rum, och den tryckande känslan i bröstet växer. Jag sätter mig i hans stol och kramar armstöden.

Det var alltid så enkelt. Stoppa en lapp i rätt brevlåda. Framföra ett kodat meddelande till rätt person. Lägga ett kuvert på rätt plats.

Mer begärde man inte av mig.

Jag var aldrig rädd att det skulle hända något. För mig var det en lek. De röda lapparna på väggarna hade ingenting med mig att göra. Tvärtom. Ju fler uppdrag jag utförde, utan att veta vad de gällde, desto djupare blev min övertygelse om att jag lade en patiens som alltid gick ut. Jag var en del i en väl fungerande mekanism. Jag var väl inte särskilt betydelsefull,

men som Richards kurir ... Hjärtat hoppar till igen i bröstet. Jag får ta något lugnande.

Eller kanske inte. Det är bättre att jag tittar till min patient Jozef. Mitt första stora fall. Jag har haft hand om honom i över två månader. Jag har korrigerat hans skelett, sytt ihop honom, rättat till hans näsa på egen hand, gett honom blod.

Egentligen hade han inte hos oss att göra. En vän till Richard kom hit med honom från gränstrakterna till Slovakien och bad om en gentjänst. Hans tillstånd var hopplöst. Brutna ben, söndertrasad, på väg att förblöda.

Richard hade sökt upp mig när jag höll på att byta om för att gå hem efter nattskiftet

”Eliška, det har kommit in en man som vi måste göra allt vi kan för. Jag är skyldig en gammal studiekamrat det.” Han såg på mig och visste att jag inte skulle säga nej. ”Han behöver blod på en gång.”

Jag tog av mig kappan och hängde upp den.

”Wehrmacht har lagt beslag på våra blodgivare”, fortsatte han.

Det visste jag naturligtvis.

”Vilken blodgrupp har han?”

Jag hade inte ens behövt fråga.

”Samma som du.”

Jag nickade. Richard kramade om mig och kysste mig på pannan.

När jag sedan träffade Jozef, tyckte jag mig se ringaren i Notre Dame. Trots att han var så allvarligt skadad, blinkade sköterskorna åt varandra och fnittrade i samförstånd. Det var på grund av hans ansikte. En omänsklig grimaserande mask. Jag gav dem en rejäl utskällning. För den typen av humor har jag ingen förståelse.

Inom en vecka stod det klart att Jozef Janda hade klarat den värsta pärsen, och Richard bad mig hålla ett öga på honom. Jag ägnade mig åt honom med liv och lust. Och den enkle mannen från bergen, som gjorde ett så exotiskt intryck på oss, dolde inte hur glad han blev så fort han fick se mig.

Även sköterskorna som tittade menande på varandra blev väldigt förtjusta i Joza. I ett rum med fem karlar var hans bädd en problemfri zon.

De hade fullt upp med en dement gubbe som ropade att han behövde hjälp (oftast mitt i natten), att han hölls kvar med våld, att han inte fick gå ut med sina brutna ben och att de inte lät honom äta fläskkött. Han slogs med vårdaren som körde honom till röntgen och ropade på polisen. Joza var den ende som lyssnade på hans dravel, och de använde, eller snarare utnyttjade, honom som paralyserande kraft. Han vakade tillsammans med gubben på natten och blev omväxlande kallad syster och herr ordförande.

På två månader blev jag och Joza väldigt goda vänner. Jag upptäckte att han hade en särskild gåva. Han kunde berätta. Snart kunde jag trakten han kom ifrån på mina fem fingrar. De täta, ändlösa skogarna, klipporna, gläntorna, källorna, forsarna, trähusen. I dalen brusade en flod, och i dess vatten böljade den ständigt skiftande himlen. Byn uppe i bergen hette Želary. Den hade blivit hans hem, men han var inte född där. Han kom från slättlandet med vetefält, vinrankor och välbärgade bondgårdar. Där hade han tillbringat sin ungdom, en ljuv tid i hans liv. Han berättade hur de hade grillat majscolvar och potatis när de vallade djuren, hur de hade plockat frukt, hämtat vatten till boskapen, bundit kärvar, gallrat betor, mockat i ladugården, huggit ved, lagat redskapen. Händelser som egentligen var grå blev i Jozas framställning uteslående poetiska.

Jag häpnade över vilka starka känslor han hade för sin mor, som varit en ljuspunkt i hans liv.

Han hade förlorat henne innan han fyllde tretton. Vid femton års ålder begav han sig till Želary för gå i lära hos bysmeden.

Jag längtade efter att få besöka Želary. Att gå på de slingrande stigarna ovanför flodens dalgång, sjunka ner i mossan, leta efter mandelriskor, dricka ur skogskällorna, utforska klippgrottorna, se boskapen som betade, hästspannen och på vintern den änglavita snön.

Snart kom jag underfund med varför Jozas berättelser var så suggestiva. De speglade hans själ. Det han berättade var sagor. Det häpnadsväckande var att han verkligen hade levt dem.

Jag brydde mig inte om att mina arbetskamrater gjorde sig lustiga när vi satt tillsammans vid ett bord i korridoren och drack te. Jag kunde inte få nog av den lyriska skönheten i de enkla, okonstlade berättelserna.

Bara en historia var sorglig. Smedens dotter Madlenka hade valt att ta sitt liv två veckor efter det att Joza kom till sjukhuset. Nyheten framfördes av en gammal kvinna, som jag inte själv såg men som folk beskrev som en uppenbarelse från förra århundradet. Vad det var hos henne som var så urmodigt kunde de dock inte sätta fingret på.

Hon stannade hos Joza en knapp timme. I rummet brukade det ständigt höras oväsen, men under den tiden var det knäpptyst. Det enda som hördes var den gamla kvinnans klara och enligt uppgift förvånansvärt melodiska röst. Joza kallade henne gudmor. De sade att hon stannade till hos var och en av karlarna och initierat uttalade sig om deras tillstånd. Hon kallade dem pojkvaskrar och var så övertygande att de kände sig som om de deltog i en hemlighetsfull rit, som skulle avslutas med att de blev invigda.

Tillståndet av allmän förtrollning beskrevs bäst av den demente gubben. När hon skulle gå, ropade han: ”Gud vare med er, fader!”

Dagen därpå berättade en av sköterskorna att den gamla kvinnan gett henne ett undergörande te åt Joza.

Till min förvåning hjälpte det verkligen.

Jag försökte få fram fler detaljer, men sköterskorna ryckte bara lite försagt på axlarna.

Först när jag själv stod öga mot öga med Lucka Vojničová förstod jag.

Joza hade tårar i ögonen när han berättade om Madlenka.

”Var det er fästmö?” undrade jag.

”Nej, men jag brukade bära henne.”

”Vart bar ni henne?”

”När det var varmt satte jag henne utanför huset, och på kvällen tog jag upp henne på vinden. Madlenka var förlamad. Från morgon till kväll broderade hon.”

Då hade jag också hoppat ut genom fönstret, även om jag inte varit förlamad.

Richard, som alltid var taktfull, log när han såg mig med Joza och retade mig ibland. Radoslav Chládek – Slávek – min studiekamrat från fakulteten, sade: ”Den där fäntratten älskar dig.”

Det gjorde mig irriterad.

”Sluta, Slávek!”

”Inbilla dig inget, Eliška, jag känner till den typen mer än väl.” Den avvisande strängheten var ovanlig för att komma från honom.

Jag började få nog. Du är kanske likadan själv, för det genom mitt huvud. Jag fick lust att gräla med honom. Men han hade redan vänt ryggen till. När allt kom omkring hade Slávek rätt att säga vad han ville. Ända sedan vi studerade tillsammans hade han varit min bästa vän, vilket är mer än en bror. Vi hade varit ett gäng nära vänner som strövade genom skogarna till Vranov, Horákov, Ochoz, Adamov, ja ända till Bílovices sluttningar vid Svitava, där S. K. Neumann hade bott. Vi gick uppför och nerför hela dagarna. Killarna blev helt utmattade, men inte jag. För mig var liv detsamma som rörelse. Jag hade

begåvats med hjärta, lungor och ben av prima kvalitet. När jag pluggade inför tentorna, brukade jag springa runt bordet.

Vi fånade oss och hittade på knasiga lekar. Vi levde oss helt in i den förryckta tiden, och det roade oss att folk som kom förbi tyckte vi var knäppa.

Vi storknade av skratt för minsta lilla.

Vi gjorde parodier på olika moment i operationer.

Vi sjöng vid lägereldar.

Nu borde Richard vara här.

Jag hör steg och reser mig hastigt.

”Slåvek!”